

بررسی تأثیر مالیات بر ارزش افزوده بر فضای کسب و کار

علی اکبر ناجی

استادیار اقتصاد دانشگاه فردوسی مشهد

الهه رضازاده خراسانی

کارشناس ارشد اقتصاد توسعه و برنامه ریزی دانشگاه فردوسی مشهد

مسعود علیزاده

کارشناس ارشد مدیریت بازرگانی گرایش مالی دانشگاه آزاد، m.alizadeh@bs.bankpasargad.com

چکیده

فضای کسب و کار مناسب و سالم که از سلامت اقتصاد و سیاست درست کشورها منتج می‌شود و به نتایج مثبت اقتصادی از قبیل صادرات، رشد پایدار اقتصادی و توسعه صنعتی منجر خواهد شد، در بررسی‌های صورت گرفته درخصوص علل ضعف اقتصاد ملی ایران معمولاً بر مشکلات ساختاری و نامساعد بودن شرایط تولید تأکید شده است فضای کسب و کار متغیرهای مؤثر بر کسب و کار بنگاه‌های اقتصادی است که خارج از تسلط و قدرت آن بنگاه‌ها بوده اما بر نتیجه تلاش آن‌ها بسیار مؤثر است.

امروزه فضای کسب و کار کشور ما تحت تأثیر تحریم‌های بین‌المللی، رکود تورمی و عوامل دیگر به ضعف دچار شده و نیاز به سیاست‌گذاری مناسب برای تقویت دارد تا بتوان مزیت‌های نسبی کشور را به مزیت رقابتی تبدیل نمود و بدینوسیله در فضای پررقابت کنونی بیش‌ترین منافع اقتصادی را برای کشور به ارمغان آورد. مطالعات بین‌المللی نشان می‌دهند عوامل محیطی (فضای کسب و کار) در برخی از کشورها هزینه‌های تولید را نزدیک به ۳۰ درصد افزایش می‌دهند، اما در کشورهایی که فضای کسب و کار آن‌ها مناسب‌تر است هزینه‌های محیطی به حدود ۵ درصد کاهش می‌یابد.

امروزه با توجه به این‌که همواره برنامه جدایی از اقتصاد نفتی و حرکت به سوی اقتصاد پویا و نیز مهم بودن نقش مالیات و الاخصاص مالیات بر ارزش افزوده در اداره امور کشور مورد توجه دولتمردان بوده است و از آنجایی که از یک سو درآمدزایی دولت از محل اخذ مالیات بیش‌تر به توسعه همه جانبه اقتصادی چون رشد فضای کسب و کار، افزایش سطح تولید کیفی، اشتغال و از همه مهم‌تر جذب سرمایه‌گذار خارجی در ایجاد پروژه‌ها و طرح‌های بزرگ و کوچک زیرساختی باز می‌گردد و از سوی دیگر، مالیات بر ارزش افزوده نیز خود یک عامل اساسی محیطی و مؤثر بر فضای کسب و کار شناخته می‌شود، در این مقاله ضمن بررسی و معرفی شاخص‌های کسب و کار، شاخص‌های رقابت پذیری اقتصاد و مقایسه ایران در این شاخص‌ها با کشورهای برتر جهان و کشورهای منطقه به بررسی شاخص‌های مربوط به مالیات با محوریت مالیات بر ارزش و اثر آن بر فضای کسب و کار کشور پرداخته و آثار این شاخص بر عملکرد اقتصادی را بررسی نموده و ضمن ترسیم فضای روشن از وضعیت ارتباط نظام مالیاتی کشور با فضای کسب و کار طی سال‌های ۲۰۱۱ - ۲۰۰۵ پیشنهاداتی را جهت بهبود وضعیت نظام مالیاتی و بالتبع بهبود فضای کسب و کار ارائه خواهد نمود.

طبقه‌بندی JEL: H25, H20, K22

کلید واژه‌ها: شاخص کسب و کار، مالیات بر ارزش افزوده، نظام مالیاتی، شاخص مالیات، مزیت

رقابتی

۱- مقدمه

فضای کسب و کار مناسب و سالم که از سلامت اقتصاد و سیاست درست کشورها منتج می‌شود و به نتایج مثبت اقتصادی از قبیل صادرات، رشد پایدار اقتصادی و توسعه صنعتی منجر خواهد شد، بهبود فضای کسب و کار امروزه به‌عنوان یک راهبرد اقتصادی شناخته شده است. این راهبرد مکمل راهبرد خصوصی‌سازی است و برخی نیز حتی برایین باورند که رفع موانع بخش خصوصی یا همان بهبود فضای کسب و کار می‌بایست جایگزین خصوصی‌سازی شود. هم‌چنین، بهبود فضای کسب و کار می‌تواند منجر به ایجاد فعالیت‌های متکی بر کارآفرینی گردد. افزایش سطح فعالیت‌های کارآفرینانه و توسعه کارآفرینی در یک جامعه به ایجاد محیطی پیش‌برنده برای افزایش تعداد کارآفرینان و راه‌اندازی و رشد شرکت‌ها نیاز دارد. برای ایجاد فرصت‌های محیطی بیش‌تر دولت‌ها می‌توانند موانع موجود در سیستم‌های نظارتی، اداری، قانونی و مالی که ممکن است به عنوان عوامل بازدارنده در ورود به کسب و کار عمل کنند را کاهش یا حذف کنند. محیط نامناسب کسب و کار مانع رشد کارآفرینی و شرکت‌های کوچک و متوسط است و در این خصوص شرکت‌های کوچک بیش از شرکت‌های بزرگ از محیط نامناسب کسب و کار آسیب می‌بینند.

در این مقاله به بررسی تأثیر مالیات بر ارزش افزوده در بهبود فضای کسب و کار در ایران پرداخته شده است و با استفاده از روش تحلیل آمار نشان خواهد داد که در رتبه‌بندی‌های مالیاتی بانک جهانی (که تا کنون در قالب گزارش‌های سالانه فضای کسب و کار در خصوص ایران منتشر شده است) شرایط فعلی نظام مالیاتی ملحوظ نگردیده است. مطالعات بین‌المللی نشان می‌دهند عوامل محیطی در برخی از کشورها هزینه‌های تولید را نزدیک به ۳۰ درصد افزایش می‌دهند اما در کشورهایی که فضای کسب و کار آن‌ها مناسب‌تر است هزینه‌های محیطی به حدود ۵ درصد کاهش می‌یابد. یکی از عوامل مهم در بهبود فضای کسب و کار توجه ویژه به بحث مالیات و مطالعات مستمر در این خصوص می‌باشد تا همواره با اتخاذ سیاست‌های مناسب شرایط بهبود فعالیت‌های اقتصادی به‌وسیله این ابزار مهم سیاست مالی فراهم گردد. به‌طور طبیعی، مردم در کم‌تر کشوری به راحتی به دولت مالیات می‌پردازند. البته دولت با اختیاراتی که دارد می‌تواند مالیات خود را از مودیان وصول کند، اما تجربه نشان داده است که اتکاء بیش از حد به قدرت قانونی همیشه نتیجه دلخواه را به بار نمی‌آورد به ویژه در ارتباط با موضوعی هم‌چون مالیات که یک سر آن به اقتصاد و سر دیگر آن به فرهنگ اجتماعی مردم متصل است.

در این مقاله ابتدا به معرفی محیط کسب و کار پرداخته شده، زمینه تاریخی آن بیان می‌گردد. سپس، فعالیت‌های نظام جمهوری اسلامی به منظور بهبود فضای کسب و کار مرور شده و تمام شاخص‌های مورد استفاده در این زمینه به‌طور کلی بررسی می‌گردد. پس از آن، شاخص پرداخت مالیات به‌طور اختصاصی مورد بحث قرار گرفته و در نهایت، به‌طور مختصر شاخص رقابت‌پذیری جهانی بررسی شده و در انتها نتیجه‌گیری و پیشنهادات ارائه می‌شوند.

۲- محیط کسب و کار

محیط کسب و کار مجموعه عواملی است که بر عملکرد بنگاه تأثیر می‌گذارد، اما مدیر نمی‌تواند آن را به سهولت تغییر دهد و تا زمانی که محیط کسب و کار بهبود نیابد بهبود عملکرد بنگاه‌ها و به‌طور کلی رشد بخش خصوصی امکان پذیر نیست. در تعریفی دیگر فضای کسب و کار را مجموعه‌ای از سیاست‌ها، شرایط حقوقی، نهادی و مقرراتی تعریف شده است که بر فعالیت‌های کسب و کار حاکم است. بانک جهانی پس از تلاش‌های دهه ۱۹۸۰ در راستای جمع‌آوری داده‌های بیان‌کننده شرایط سیاسی و اقتصادی کشورها در سال ۲۰۰۱ پروژه انجام کسب و کار را راه‌اندازی کرد و به این ترتیب، ابزار استاندارد برای مقایسه تطبیقی تأثیر تصمیمات دولت بر فعالیت‌های کسب و کار ایجاد کرد. در حال حاضر، برای ارزیابی فضای کسب و کار سازمان‌های بین‌المللی مختلف به طراحی شاخص‌های مختلفی پرداخته‌اند که این شاخص‌ها بر تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران و فعالان اقتصادی بین‌المللی تأثیرگذار است. شرکت نوسازی صنایع ایران نیز به منظور بررسی وضعیت کسب و کار ایران اقدام به طراحی شاخصی با ابعاد ده‌گانه نموده است که بر اساس این شاخص نیز وضعیت محیط کسب و کار در کشور نامناسب می‌باشد. ابعاد ده‌گانه این چارچوب شامل سلامت و گستردگی بازارهای مالی، محیط اقتصاد کلان، میزان باز بودن اقتصاد، بزرگی و کارایی دولت، زیرساخت‌های فیزیکی، قوانین نیروی کار، فناوری ارتباطات و اطلاعات (فناو) زیرساخت علم و فناوری، محیط سیاسی - اجتماعی و انحصار و رقابت می‌باشد. (سالاری، ۱۳۹۰)

می‌توان شرایط محیطی مورد نیاز برای افزایش تولید و گسترش کسب و کار را به فضای کسب و کار تعبیر نمود. به عبارت دیگر، فضای کسب و کار متغیرهای مؤثر بر کسب و کار بنگاه‌های اقتصادی است که خارج از تسلط و قدرت آن بنگاه‌هاست اما بر نتیجه تلاش آن‌ها بسیار مؤثر است. یک بنگاه برای کسب و حفظ مزیت رقابتی همواره می‌بایست نسبت به تغییرات فضای کسب و کار هوشیار بوده و آن را رصد نماید تا بتواند

استراتژی‌های خود را به درستی تغییر داده و در صورت لزوم برنامه‌ریزی جدید انجام دهد و در این راستا روش‌هایی برای بررسی فضای کسب و کار توسط بنگاه وجود دارد. فضای کسب و کار سرمایه‌گذاری را می‌توان از حوزه‌های استراتژیک توسعه صنعتی ایران تلقی کرد که عمدتاً ناشی از تمام عوامل بیرونی بوده و عواملی چون بهره‌وری و اشتغال نیروی کار، سرمایه‌گذاری، آزادی‌های اقتصادی تولیدکنندگان و ظرفیت‌های تولیدی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. از سوی دیگر، توسعه اقتصادی بر پایه رقابت پذیری کشورها استوار است و سلامت محیط کسب و کار از عوامل مؤثر بر رقابت پذیری می‌باشد. محیط کسب و کار روشن و سالم که منتج از سلامت اقتصاد و سیاست صحیح کشورها بوده و منجر به نتیجه‌های مثبت اقتصادی از قبیل صادرات مفید، رشد اقتصادی و توسعه صنعتی می‌شود، از مواردی است که به‌طور جدی می‌بایست در فهرست سیاست‌های اقتصادی دولت قرار گیرد. برای افزایش رشد و توسعه اقتصادی می‌بایست شرایط موردنیاز برای این امر تحقق یابد.

۲-۱- شاخص‌های فضای کسب و کار

شاخص‌های فضای کسب و کار در گزارشی از سال ۲۰۰۳ به صورت سالانه در بانک جهانی تدوین می‌شود. این گزارش ابتدا در برگرنده پنج شاخص بود اما به مرور به ۱۰ شاخص به شرح زیر افزایش یافت و بیش‌تر بر محیط قانونی کسب و کار تأکید دارد. در گزارش‌های بانک جهانی، شاخص‌های فضای کسب و کار برای کشورهای مختلف مورد ارزیابی و مقایسه قرار گرفته است. شاخص‌هایی که مبنای رتبه‌بندی و مقایسه قرار می‌گیرند عبارتند از شروع کسب و کار^۱ (فرآیند ثبت شرکت)، اخذ مجوزها^۲ (تمامی فرآیندهای لازم‌الرعايه از اخذ مجوز تا تأسیس و راه‌اندازی یک کارگاه)، استخدام و اخراج نیروی کار^۳، ثبت مالکیت^۴ (فرآیندهای لازم جهت ثبت دارایی در دفاتر اسناد رسمی)، اخذ اعتبار^۵، حمایت از سرمایه‌گذاران^۶ (سهامداران)، پرداخت مالیات^۷، تجارت فرامرزی^۸، الزام آور بودن قراردادهای^۹ و انحلال فعالیت^{۱۰}. بانک مذکور به استناد ۱۰

1- Starting a Business

2- Dealing with Licenses

3- Employing Workers

4- Registering Property

5- Getting Credit

6- Protecting Investors

7- Paying Taxes

8- Trading Across Borders

9- Enforcing Contracts

10- Closing a Business

شاخص فوق، رتبه سهولت کسب و کار کشورهای مختلف را تعیین و به صورت مقایسه‌ای برای تمامی کشورها منتشر می‌نماید (گزارش Doing Business، ۲۰۱۳).

شاخص شروع کسب و کار، چالش‌های مربوط به آغاز فعالیت جدید (یعنی فرآیند ثبت یک شرکت) شامل تعداد مراحل است که کارآفرین برای آغاز فعالیت باید طی نماید. این شاخص متوسط زمان لازم برای انجام فرایند و نسبت هزینه و حداقل سرمایه مورد نیاز برای آغاز فعالیت به سرانه درآمد ناخالص ملی را مورد توجه قرار می‌دهد.

شاخص اخذ مجوزها تمام مراحل مورد نیاز برای احداث یک واحد کارگاه استاندارد را در حوزه صنعت ساختمان ثبت می‌کند. این مراحل شامل ارائه تمام اسناد مرتبط با آن پروژه خاص (شامل طرح‌های احداث و نقشه‌های محیطی پروژه) به مقامات، کسب تمام مفاصا حساب‌ها، مجوزها، دستورات و گواهینامه‌ها، تکمیل تمام ابلاغیه‌های مورد نیاز و انجام تمام بازرسی‌های مورد نیاز است. در این شاخص تمامی مراحل مورد نیاز برای دریافت خدمات شهری و ثبت اموال وثیقه‌ای یا منتقل شده نیز محاسبه می‌گردد.

شاخص استخدام کارگران نیز مبین میزان سختی و غیرمنعطف بودن مقررات در این زمینه می‌باشد. این شاخص براساس پاسخ به پرسشهایی است که بر پایه بررسی میزان آزادی عمل کارگر و کارفرما در تنظیم قرارداد، میزان ساعت کار، کار در ایام تعطیل و کارشبهانه، نحوه استخدام و اخراج نیروی کار، هزینه‌های استخدام و اخراج نیروی کار برای کارفرما و سئوالاتی از این قبیل تنظیم گردیده است.

شاخص ثبت مالکیت میزان سهولت ثبت حقوق مالکیت شامل تعداد مراحل و هزینه‌های مترتب بر ثبت مالکیت را تعیین می‌نماید.

شاخص اخذ اعتبار نیز معیارهای مربوط به آگاهی افراد نسبت به اعتبارات و حقوق قانونی وام دهندگان و وام‌گیرندگان را تعریف می‌نماید.

شاخص حمایت از سرمایه‌گذاران میزان حمایت از سهامداران در اقلیت، در مقابل سوء استفاده مدیران از اموال شرکت برای منافع شخصی را اندازه‌گیری می‌نماید.

شاخص پرداخت مالیات‌ها، مالیات‌ها و عوارضی را که شرکت‌های متوسط باید در طول یکسال پرداخت کنند یا اقدامات و فشارهای مالیاتی و سهم حق بیمه‌های تأمین اجتماعی را ثبت می‌کند.

شاخص تجارت فرامرزی نیز نسبت به گردآوری کلیه مراحل الزامی برای صادرات و واردات محموله استاندارد کالا، از طریق حمل و نقل دریایی اقدام نموده است. کلیه مراحل اداری واردات و صادرات کالا (از توافق پیمانکاران گرفته تا حمل کالا) و نیز زمان و هزینه انجام امور، توسط این شاخص ثبت و ضبط می‌شود. علاوه بر آن کلیه اسناد و

مدارک لازم برای صدور مفاصاحساب کالای مبادله شده بین مرزها نیز ثبت و ضبط می‌شود.

شاخص انحلال، زمان، هزینه و پیامدهای فرایند ورشکستگی را که شرکت داخلی با آن مواجه است بررسی می‌کند. شاخص موردنظر مبین میزان ضعف قانون ورشکستگی موجود و تنگناهای اداری مربوط به فرایند ورشکستگی است.

شاخص الزام آور بودن قراردادهای مبین میزان کارایی قراردادهای در هنگام بروز دعاوی حقوقی میان افراد می‌باشد. دراین شاخص کارایی التزام به قرارداد قابل ردگیری است.

۳- ارزیابی محیط کسب و کار بانک جهانی و رتبه کشور ایران

اولین بار گزارش فضای کسب و کار در سال ۲۰۰۳ با پنج شاخص ترکیبی در مورد ۱۳۳ کشور بیان شد، اما در سال ۲۰۱۳ با ده شاخص ترکیبی در مورد ۱۸۵ کشور تهیه شده است.

تهیه این شاخص‌ها و انتشار سالانه آن‌ها موجب شده است که در پنج سال گذشته حدود ۲۰۰ اصلاح در کشورهای جهان صورت گیرد و سرمایه‌گذاران نیز برای سرمایه‌گذاری بین‌المللی به این رتبه بندی توجه نمایند. در نتیجه، برای شناسایی برخی مشکلات فضای کسب و کار کشور و برای بهبود وجهه کشور نزد سرمایه‌گذاران و فعالان اقتصادی خارجی می‌بایست در جهت بهبود این شاخص‌ها تلاش نمود.

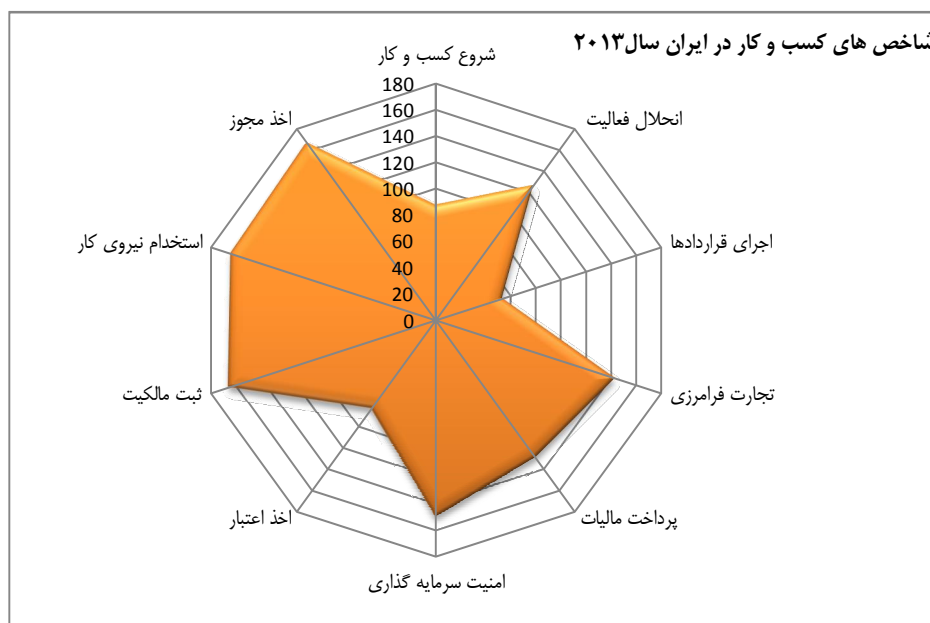
به‌طور کلی می‌توان گفت اگر در ابتدای دهه ۱۹۸۰ نظریه پردازان و سیاست‌گذاران اقتصادی بر خصوصی سازی تأکید داشتند از اواخر دهه ۱۹۹۰ بهبود فضای کسب و کار موضوع کانونی محافل نظریه پردازی و سیاست‌گذاری اقتصادی بوده است. این تغییر چارچوب در سیاست‌گذاری محصول تحولات اقتصادی مانند تجربه چین و اروپای شرقی و شوروی سابق از یک سو و طرح نظریات جدید اقتصادی از سوی دیگر است. هرناندو دسوتو ۱ در طرح مفهوم فضای کسب و کار و سیاست‌گذاری برای رفع موانع بخش خصوصی به عنوان راهبرد اصلی توسعه اقتصادی بیش از همه اقتصاددانان نقش داشته است که محصول مطالعات او در دو کتاب راه دیگر و راز سرمایه گردآوری شده است.

بانک جهانی برپایه اندیشه‌های دسوتو از اواخر دهه ۱۹۹۰ به تحلیل فضای کسب و کار در کشورهای مختلف پرداخت و گزارش سالانه توسعه جهانی ۲۰۰۵ را به فضای بهتر کسب و کار اختصاص داد. این گزارش به تحلیل فضای کسب و کار و تأثیر آن بر عملکرد اقتصادی پرداخته است. برای شناخت موانع کسب و کار از ۳۰ هزار بنگاه در ۵۳ کشور در حال توسعه نظرسنجی به عمل آمد و نتایج حاصل منتشر گردید.

جدول ۱- رتبه شاخص‌های کسب و کار برخی از کشورهای همسایه ایران در MENA در جهان

کشور	سهولت کسب و کار	شروع کسب و کار	اخذ مجوز	استخدام نیروی کار	ثبت مالکیت	اخذ اعتبار	امنیت سرمایه گذاری	پرداخت مالیات	تجارت فرامرزی	اجرای قراردادهای	انحلال فعالیت
عربستان	۲۲	۷۸	۳۲	۱۲	۱۲	۵۳	۱۹	۳	۳۶	۱۲۴	۱۰۷
امارات	۲۶	۲۲	۱۳	۷	۱۲	۸۳	۱۲۸	۱	۵	۱۰۴	۱۰۱
عمان	۴۷	۷۳	۵۹	۵۴	۱۸	۸۳	۱۰۰	۱۰	۴۹	۱۰۷	۷۷
اردن	۱۰۶	۱۰۳	۱۰۲	۳۸	۱۰۲	۱۶۷	۱۲۸	۳۵	۵۲	۱۲۹	۱۱۲
ایران	۱۴۵	۸۷	۱۶۶	۱۶۳	۱۶۵	۸۳	۱۵۰	۱۲۹	۱۴۳	۵۳	۱۲۶
عراق	۱۶۵	۱۷۷	۸۴	۴۶	۱۰۰	۱۷۶	۱۲۸	۶۵	۱۷۹	۱۴۱	۱۸۵
رتبه ایران در گروه	۵	۴	۶	۶	۶	۲	۶	۶	۵	۱	۵

مأخذ: گزارش Doing Business 2013

مبنای اندازه‌گیری و مقایسه محیط کسب و کار هر کشور با دیگر کشورها تعیین می‌گردد. رتبه هر کشور بر حسب زمان، هزینه و مراحل انجام دادن هر یک از فعالیت‌های ده گانه مشخص می‌شود. هر قدر سرعت انجام دادن یک فعالیت بیشتر و تعداد مراحل

اداری و هزینه‌ای آن کم‌تر باشد، محیط کسب و کار آن کشور مناسب‌تر و رتبه آن در مقایسه با دیگر کشورها بهتر است.

بانک جهانی بر پایه اندیشه‌های دسوتو از اواخر دهه ۱۹۹۰ به تحلیل محیط کسب و کار در کشورهای مختلف پرداخت. گزارش بانک جهانی موانع کسب و کار را در دو گروه رفتار دولت یا کیفیت بازار بررسی می‌کند. این نهاد به منظور بررسی سهولت کسب و کار (یا تحلیل محیط کسب و کار)، کشورهای مختلف را به صورت مقایسه‌ای بررسی می‌کند و با استفاده از تجارب کشورها راهکارهایی برای بهبود محیط کسب و کار ارائه می‌دهد.

همان‌طور که در جدول (۱) مشاهده می‌شود بر اساس ارزش یابی بانک جهانی، سهولت کسب و کار در ایران در مقایسه با دیگر کشورها وضعیت نامناسبی دارد. در سال‌های ۲۰۰۵-۲۰۰۷ رتبه ایران در این شاخص به ترتیب ۱۰۸ رتبه ایران ۱۳۵ بود و در سال ۲۰۰۹ بین ۱۸۱ کشور این رتبه به ۱۴۲ تنزل یافت. رتبه ایران در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ بین ۱۸۳ کشور به ترتیب به ۱۳۱ و ۱۲۹ رسیده که نشا دهنده بهبود رتبه ایران به طور کلی می‌باشد. ولی در سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ به دلیل مشکلات موجود اقتصادی رتبه ایران به ۱۴۴ و ۱۴۵ تنزل پیدا کرده است

جدول ۲- رتبه بندی ایران در جهان براساس شاخص انجام کسب و کار

سال	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳
رتبه	۱۰۸	۱۱۹	۱۳۱	۱۳۵	۱۴۲	۱۳۱	۱۲۹	۱۴۴	۱۴۵
تعداد کشورها	۱۳۳	۱۵۵	۱۷۵	۱۷۸	۱۸۱	۱۸۳	۱۸۳	۱۸۵	۱۸۵

Source: www.doingbusiness.org.2013

۴- بررسی عوامل مؤثر بر فضای کسب و کار در ایران

در یک نگاه کلی می‌توان مهم‌ترین عواملی را که بر محیط کسب و کار مؤثر بوده به عوامل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، بین‌المللی، فن‌آوری، عوامل قانونی و مسائل اخلاقی و ارزشی طبقه بندی کرد. فضای کسب و کار متأثر از حوزه‌های مختلفی است که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از درجه باز بودن اقتصاد، حاکمیت و کارایی دولت، کار آمدی بازارها، محیط اجتماعی - سیاسی، مسائل بین‌المللی، انعطاف‌پذیری بازار کار، مدیریت و محیط مستعد جهت توسعه فن‌آوری، باز بودن اقتصاد کشورها بر مبنای متغیرهایی همچون تجارت بین‌الملل است که می‌تواند زمینه ساز ظهور و بروز فرایندهایی در اقتصاد کشور شود و ثمره آن ایجاد انگیزه جهت افزایش سطح تولید بنگاه‌های داخلی و مزیت‌یابی و مزیت سازی بنگاه‌ها به منظور رقابت در صحنه‌های جهانی باشد. توجه به عواملی که در زمینه محاسبه شاخص کسب و کار کشورها مدنظر بوده، به صراحت اهمیت قایل شدن

به بحث تجارت و نگاه کشورها به تجارت و تأثیر این نگاه بر فضای کسب و کار را روشن می‌سازد.

همان طور که در جدول (۳) مشاهده شد رتبه ایران به‌طور کلی یعنی رتبه سهولت کسب و کار در سال ۲۰۱۰ نسبت به سال ۲۰۰۹ با بهبود ۱۱ رتبه‌ای از ۱۴۲ به ۱۳۱ رسیده و این روند بهبود در سال ۲۰۱۱ نیز ادامه داشته و رتبه ایران با بهبود ۲ پله‌ای به ۱۲۹ از میان ۱۸۳ کشور جهان رسیده است. در شاخص‌های تدوین شده در این مورد در سال ۲۰۱۳ رتبه ایران با تنزل ۱۶ پله‌ای به ۱۴۵ از میان ۱۸۵ کشور جهان رسیده که در شاخص‌های تأسیس و راه اندازی، اخذ مجوز، تجارت برون مرزی و با کاهش مواجه بوده است.

جدول ۳- خلاصه شاخص‌های کسب و کار ایران

عنوان	مراحل	سال				
		۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹
راه اندازی یک کسب و کار	تعداد مراحل	۷	۶	۶	۷	۸
	زمان (روز)	۱۳	۸	۸	۹	۲۸
	هزینه لازم (درصد از درآمد سرانه)	۳.۳	۳.۸	۴	۳.۹	۴.۶
	حداقل سرمایه (درصد از درآمد سرمایه)	۰.۵	۰.۷	۰.۸	۰.۸	۱
	تعداد مراحل	۱۶	۱۶	۱۷	۱۷	۱۹
دریافت مجوزهای ساخت	زمان (روز)	۳۲۰	۳۲۰	۳۲۲	۳۲۲	۶۷۰
	هزینه لازم (درصد از درآمد سرانه)	۲۶۲.۳	۳۵۵.۶	۳۸۲.۳	۳۶۵.۲	۵۱۴.۲
	شاخص دشواری استخدام (۰ تا ۱۰۰)	عدم محاسبه	عدم محاسبه	عدم محاسبه	۱۱	۱۱
استخدام کارکنان	شاخص ثبات ساعات کار (۰ تا ۱۰۰)	عدم محاسبه	عدم محاسبه	عدم محاسبه	۲۷	۲۷
	شاخص دشواری اخراج (۰ تا ۱۰۰)	عدم محاسبه	عدم محاسبه	عدم محاسبه	۵۰	۵۰
	شاخص ثبات اشتغال (۰ تا ۱۰۰)	عدم محاسبه	عدم محاسبه	عدم محاسبه	۲۹	۲۹
	هزینه اخراج (هفته‌های دستمزد)	۷۸۸.۴	۱۰۵۸.۵	عدم محاسبه	۸۷	۸۷
	تعداد مراحل	۹	۹	۹	۹	۹
ثبت مالکیت	زمان (روز)	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶
	هزینه لازم (سهم از ارزش دارایی)	۱۰.۵	۱۰.۵	۱۰.۵	۱۰.۵	۱۰.۶
	شاخص حقوق قانونی (۰ تا ۱۰)	۴	۴	۴	۴	۴
دریافت						

عنوان	مراحل	سال				
		۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹
اعتبارات	شاخص اطلاعات اعتباری (۰ تا ۶)	۵	۴	۴	۳	۳
	پوشش اعتبار ثبت عمومی (درصد بزرگسالان)	۲۵.۹	۲۶.۵	۲۲.۷	۳۱.۳	۲۱.۷
	پوشش اداره اعتبار خصوصی (درصد بزرگسالان)	۳۱.۹	۲۴.۴	۴.۵	۰	۰
حمایت از سرمایه‌گذاران	شاخص شفافیت (۰ تا ۱۰)	۷	۵	۵	۵	۵
	شاخص مسئولیت مدیر (۰ تا ۱۰)	۴	۴	۴	۴	۴
	شاخص دعوی سهامدار (۰ تا ۱۰)	۰	۰	۰	۰	۰
	شاخص حمایت از سرمایه‌گذار (۰ تا ۱۰)	۳.۷	۳	۳	۳	۳
	تعداد در سال	عدم محاسبه	عدم محاسبه	۲۰	۲۲	۲۲
	زمان (ساعت در سال)	عدم محاسبه	عدم محاسبه	۳۴۴	۳۴۴	۳۴۴
پرداخت مالیات	نرخ کل مالیات	عدم محاسبه	عدم محاسبه	۴۴.۱	۴۴.۲	۴۴.۲
	مالیات بر سود (درصد)	عدم محاسبه	عدم محاسبه	۱۷.۸	۱۷.۹	-
	مالیات بر کارگر و اعانات	عدم محاسبه	عدم محاسبه	۲۵.۹	۲۵.۹	-
	سایر مالیات‌ها (درصد)	عدم محاسبه	عدم محاسبه	۰.۴	۰.۴	-
	مدارک برای صادرات (تعداد)	۷	۷	۷	۷	۷
تجارت برون مرزی	زمان برای صادرات (روز)	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۶
	هزینه برای صادرات (دلار به ازای هر کانتینر)	۱۴۷۰	۱۲۷۵	۱۰۹۰	۱۰۶۱	۱۰۱۱
	مدارک برای واردات (تعداد)	۸	۸	۸	۸	۸
	زمان برای واردات (روز)	۳۲	۳۲	۳۲	۳۸	۳۹
	هزینه برای واردات (دلار به ازای هر کانتینر)	۲۱۰۰	۱۸۸۵	۱۷۳۵	۱۰۷۶	-
اجرای قرا ردها	تعداد مراحل	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹
	زمان (روز)	۵۰۵	۵۰۵	۵۰۵	۵۲۰	۵۲۰
	هزینه (درصد از بدهی)	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷
خاتمه کسب و کار	زمان (سال)	۴.۵	۴.۵	۴.۵	۴.۵	۴.۵
	هزینه (درصد از دارایی)	۹	۹	۹	۹	۹
	نرخ ترمیم و بازیابی	۲۳.۱	۲۳.۱	۲۳.۱	۲۳.۱	۲۳.۱

همان طور که در جدول (۳) مشاهده می‌شود، برای هر شاخص مراحل در نظر گرفته شده و در هر یک از این مراحل وضعیت ایران مورد بررسی قرار گرفته است. این جدول کاهش یا افزایش مراحل مختلف را در شاخص‌های گوناگون در سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ نسبت به سال ۲۰۰۹ نشان می‌دهد. همان طور که ملاحظه می‌شود در تمام مراحل مربوط به راه اندازی کسب و کار و دریافت مجوزهای ساخت وضعیت کشور بهبود یافته است، همچنین تمام این شاخص‌ها (به جز هزینه لازم برای راه اندازی یک کسب و کار و هزینه لازم برای دریافت مجوزها که افزایش یافته‌اند) همچنان بهبود یافته‌اند یا بدون تغییر بوده‌اند. همچنین، وضعیت کشور در شاخص‌های حمایت از سرمایه‌گذاران (به جز شاخص حمایت از سرمایه‌گذار) و خاتمه کسب و کار بدون تغییر بوده است. از سوی دیگر، در سال ۲۰۱۳ در مراحل و هزینه‌های ثبت مالکیت یک تغییر و در مراحل مربوط به تجارت برون مرزی و دریافت اعتبارات سه تغییر مشاهده می‌گردد، همچنین در سال ۲۰۱۳ نیز در زیرشاخص‌های اجرای قراردادهای، پرداخت مالیات، دریافت اعتبارات و تجارت برون مرزی نیز تغییرات اندکی مشاهده می‌گردد.

لذا با توجه به آمارهای مذکور مشکلات ناشی از محیط نامناسب کسب و کار در ایران، و آثار دیگر آن که یکی از آن‌ها، سوق دادن فعالان اقتصادی به سمت فعالیت زیرزمینی است. نمود پیدا می‌کند بنابراین مطالعات نشان می‌دهند در کشورهایی که نظام اداری ناکارآمد دارند اقتصاد زیرزمینی بزرگ‌تر است. کاهش رقابت‌پذیری بنگاه‌ها، عدم شکل‌گیری شبکه‌ها و گسترش بخش غیررسمی از دیگر نتایج محیط نامناسب کسب و کار است.

محیط کسب و کار نامناسب یا شرکت‌ها را بیش از اندازه بزرگ خواهد کرد یا شرکت‌ها را بیش از اندازه کوچک و امکان تعامل بین شرکت‌های کوچک و بزرگ را از بین می‌برد یعنی از یک سو بزرگ‌شدگی نامناسب شرکت‌ها را به دنبال دارد چرا که فعالان اقتصادی تصور می‌کنند اگر کار را به دیگری بسپارند مشکلات غیرقابل کنترل ایجاد خواهد شد و نتیجه چنین تصویری، افزایش واحدهایی است که در آن‌ها تخصص وجود ندارد و از این رو متحمل هزینه اضافی می‌شوند. (ابوذر سالاری ۱۳۹۰)

۵- اقدامات قانونی و اجرایی شده و نقش دولت در ایجاد فضای کسب و کار مناسب

نقش اصلی دولت‌ها در اقتصاد تنظیم مقررات و قوانین موجود در کشور در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و... می‌باشد. در هر کشوری دولت دارای ضوابط و مقررات خاصی است که تمام تلاش خود را برای رسیدن به آن ضوابط مصروف می‌کند. برخی از

دولت‌ها در تمام زمینه‌های موجود دخالت می‌کنند و مقررات بسیار زیادی اعمال می‌کنند و از این جهت اختیارات را از بخش خصوصی می‌گیرند و خود را در تمام جنبه‌ها درگیر می‌کنند. دخالت بیش از حد دولت کارایی را در اقتصاد کاهش می‌دهد و هر چه بخش خصوصی آزادتر باشد و دولت قوانین مداخله‌گرایانه کم‌تری را در پیش رو داشته باشد بهتر می‌تواند به فعالیت‌های خود ادامه دهد. برای بهبود محیط کسب و کار کشور بهبود فضای کسب و کار با توجه به گزارش‌های بین‌المللی چندسالی است که در کشور مورد توجه قرار گرفته است و در این زمینه اقداماتی صورت گرفته است. این اقدامات بیش‌تر در زمینه‌های قانون‌گذاری است که در ادامه مورد اشاره قرار گرفته است.

- سیاست‌های کلی اصل ۴۴ در ابلاغیه آن از سوی رهبر معظم انقلاب بر بهبود فضای کسب و کار به صراحت تأکید شده است.

قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی

- ماده (۷) تسهیل و تسریع سرمایه‌گذاری و صدور مجوز از طریق حذف مجوزهای غیرضروری و پاسخگویی سریع را مدنظر قرار داده است
- ماده (۹۱) بر تدوین پیش‌نویس ایجاد فضای مساعد کارآفرینی و رفع موانع کسب و کار تأکید نموده است.

برنامه چهارم توسعه

- ماده (۴۱) دولت را به اتخاذ سیاست‌های مختلف برای بهبود فضای کسب و کار مکلف کرده است.
- ماده (۳۷) بر بهبود رقابت‌پذیری تأکید نموده است.

برنامه پنجم توسعه

- فصل پنجم (اقتصادی) بخش بهبود فضای کسب و کار با تأکید بر ثبات محیط اقتصاد کلان، تسهیل زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی، حقوقی، علمی و فناوری و... (مواد ۶۹، ۷۸)

سایر اقدامات

- تصویب قانون عدم الزام سپردن وثیقه ملکی به منظور بهبود سرمایه‌گذاری و اشتغال بیش‌تر در طرح‌های تولیدی و صادراتی در سال ۱۳۸۰
- قانون تسهیل اعتبارات بانکی و کاهش هزینه‌های اجرای طرح‌های تولیدی و کارایی بانک‌ها در سال ۱۳۸۶
- قانون رفع برخی موانع تولیدی و صنعتی در سال ۱۳۸۶

- ایجاد مرکزی با هدف بررسی موانع سرمایه‌گذاری در بخش خصوصی در قوه قضائیه در سال ۱۳۸۶
 - تشکیل شورای رقابت برای خصوصی سازی در سال ۱۳۸۸
- دولت‌ها با تنظیم سیاست‌های مالیاتی مهم‌ترین نقش را در اقتصاد ایفا می‌کنند. دولت‌ها با استفاده از بالا و پایین بردن نرخ مالیات و افزایش و یا کاهش مالیات بخش‌های مختلف اقتصادی می‌توانند تعادل را در اقتصاد به‌وجود آورند که بررسی نرخ مالیات‌ها در کشورهای مختلف می‌تواند شاخصی برای رتبه‌بندی فضای کسب و کار کشورها محسوب شود.
- عامل دولت، قوانین مربوط به بودجه دولتی، آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های دولتی، دخالت و نفوذ دولت در هزینه‌ها، مالیات و... را که تأثیر انکارناپذیری در اقتصاد دارد را اندازه‌گیری می‌کند. پیش‌بینی می‌شود کشورها یی که سطح هزینه و مالیات در آن‌ها کمتر است دارای نمود رشد بهتری نسبت به کشورها یی باشند که سطح هزینه مالیات در آن‌ها بالا است. همچنین هر چه قوانین و مقررات دست و پاگیر اداری بیش‌تر باشد آن کشور از رقابت جهانی فاصله بیش‌تری می‌گیرد چرا که در این شرایط شرکت‌ها به راحتی نمی‌توانند تجارت کنند و سطح رقابت در آن‌ها کاهش می‌یابد.

۶- اهمیت مالیات

وصول مالیات در ایران قدمتی چند هزار ساله دارد. مطالعه تاریخ ایران باستان، نشان می‌دهد که در دوران هخامنشیان مالیات‌هایی به صورت نقدی و یا جنسی اخذ می‌شده است. پس از این نظام مالیاتی پیشرفت‌هایی را تجربه کرد. مثلاً در دوره اشکانیان بر گمرکات وضع می‌شد و در دوران ساسانیان مالیات سرانه جمع‌آوری می‌شد. اما تا دوران مشروطیت تغییری که بتوان آن را تحول مالیاتی نامید دیده نمی‌شود. (کردبچه، ۲۳، ۱۳۸۰)

هرچند طی دهه‌های گذشته درآمد نفت بخش عمده‌ای از درآمد دولت را تشکیل داده است، مالیات نیز درصدی از هزینه‌های دولتی را پوشش داده است که میزان این سهم به عنوان یکی از موضوعات اقتصادی قابل بحث می‌باشد. عدم تأمین درآمدهای دولت و ایجاد کسری پیاپی در اثر رشد کند درآمدهای دولت به ویژه مالیات‌ها از پیامدهای همین مسئله است. مالیات مهم‌ترین منبع تأمین مالی هزینه‌های حاکمیتی دولت در هر کشوری محسوب می‌شود. با توجه به این که در ایران بودجه دولت متکی به درآمدهای حاصل از فروش نفت و منابع طبیعی است، نقش مالیات در تأمین منابع دولت و اداره آن تاکنون نتوانسته آن‌چنان که شایسته است پررنگ باشد. با وجود تلاش‌های

اخیر دولت در راستای توسعه همه جانبه اشاعه فرهنگ پرداخت مالیات، وابستگی اقتصاد به نفت نقش پرداخت مالیات در ایران را نسبت به دیگر کشورهای پیشرفته کم‌رنگ کرده است. این در حالی است که برنامه‌های رهایی‌تدریجی از اقتصاد نفتی و نیز برجسته کردن نقش مالیات در اداره امور کشور اکنون بیش از پیش مورد توجه دولتمردان و مردم قرار گرفته است. در واقع، درآمدزایی دولت از محل اخذ مالیات بیش‌تر به توسعه همه جانبه اقتصادی چون رشد فضای کسب و کار، افزایش سطح تولید کیفی، اشتغال و از همه مهم‌تر جذب سرمایه‌گذار خارجی در ایجاد پروژه‌ها و طرح‌های سنگین و سبک زیرساختی بازمی‌گردد و آن چنان که مشاهده می‌شود مسئولان نسبت به این امر اقدامات وسیعی را در دستور کار قرار داده‌اند. با توجه به موارد فوق در ادامه به بررسی شاخص پرداخت مالیات‌ها پرداخته می‌شود. گسترده شدن تعهدات دولت در جهت تحقق اهدافی چون رشد اقتصادی، ثبات قیمت‌ها، افزایش اشتغال و توزیع عادلانه در آمد مخارج دولتی را با روندی صعودی مواجه کرده است که دولت‌ها را وادار می‌دارد که از طرق گوناگون به تأمین مالی آن اقدام نمایند. در این راستا، مالیات به عنوان یکی از مهم‌ترین راه‌های تأمین مالی دولت‌ها همیشه مورد توجه بوده است. مالیات از بهترین ابزارهایی است که دولت‌ها توسط آن سه هدف تأمین هزینه‌های خود، تخصیص منابع اقتصادی و توزیع مجدد درآمد را پوشش می‌دهند.

۶-۱- مفهوم ارزش افزوده

ارزش افزوده یک بنگاه تجاری، تفاوت میان فروش بنگاه و خرید کالا و خدمات واسطه‌ای از دیگر بنگاه‌ها است. در سطح ملی، کل معاملات منهای معاملات واسطه‌ای با مجموع دستمزد، اجاره، بهره و دیگر پرداخت‌ها به عوامل تولید برابر است. بنابراین مجموع ارزش افزوده بنگاه‌ها در سطح اقتصاد ملی با تولید ناخالص داخلی برابر می‌شود. این روابط را می‌توان به صورت زیر نشان داد:

$$\text{استهلاک} + \text{اجاره} + \text{سود} + \text{بهره} + \text{دستمزد} = (\text{معاملات واسطه‌ای} - \text{کل معاملات}) = \text{ارزش افزوده}$$

۶-۲- ضرورت وضع مالیات بر ارزش افزوده

در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی مشاهده شد که درآمد نفت برای تحقق اهداف اقتصادی و تأمین استقلال ملی، درآمد مطمئنی به حساب نمی‌آید، بنابر این می‌بایست وابستگی به درآمدهای نفتی کاهش یابد و هزینه‌های جاری دولت توسط درآمدهای نفتی تأمین نگردد. منابع زیرزمینی هم‌چون نفت از سرمایه‌های با ارزش ملی هستند که متعلق به نسل حال و آینده می‌باشد و فقط باید از آن برای ساخت زیربنای

صنعت و اقتصاد کشور یاری گرفت. از این رو باید تا حد امکان، هزینه‌های جاری دولت توسط درآمدهای مالیاتی تأمین گردد و اگر درآمدهای مالیاتی بر هزینه‌های جاری دولت فزونی یابد، می‌توان در امور هزینه‌های عمرانی و زیربنایی به کار گرفت. در حال حاضر در کشور ایران درآمدهای مالیاتی نمی‌توانند هزینه‌های جاری دولت را تأمین نماید که این ضعف بزرگی است که در سیستم مالیاتی کشور وجود دارد.

بدین ترتیب در کشور ما باناچیز بودن درآمدهای مالیاتی از کل درآمد دولت، بخش عمده‌ای از بودجه کل کشور اختصاص به درآمدهای نفتی می‌یابد. به همین دلیل هر شوک و نوسانی که در بازارهای بین‌المللی بر قیمت نفت وارد شود، اقتصاد ما را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد. همین موضوع درآمد دولت را با یک بی‌ثباتی و ناپایداری مواجه می‌کند. هم‌چنین بررسی ظرفیت بالقوه مالیاتی کشور نشان می‌دهد که بین ظرفیت بالقوه مالیاتی و وصولی‌های بالفعل، شکاف قابل توجهی وجود دارد و حاکی از آن است که با اتخاذ تدابیری در جهت اصلاح نظام مالیاتی و رفع مشکلات موجود، می‌توان وصولی‌های مالیاتی را افزایش داد و اتکا به درآمدهای نفتی را کاهش داد.

بدون از بین بردن مشکلات سیستم مالیاتی، این سیستم قادر به تأمین بخش عمده‌ای از هزینه‌های دولت نخواهد بود. از این‌رو نیاز به رهایی از اقتصاد تک محصولی و وابستگی به درآمدهای نفتی کاملاً مشهود است و دولت نمی‌تواند به درآمدهای نفتی به‌عنوان یک منبع درآمدی پایدار بنگرد. چنان‌چه مالیات بر ارزش افزوده در نظام مالیاتی کشور برقرار و به نحوی مؤثر اجرا شود، پیش‌بینی می‌شود دو اثر مثبت را در پی داشته باشد: اول، جای خالی مالیات‌های غیرمستقیم پر می‌شود و وصولی درآمدهای مالیاتی افزایش می‌یابد.

دوم، بسیاری از حلقه‌های زنجیره مبادلات اقتصادی که در وضع موجود از نظارت سازمان مالیاتی و سیستم مالیات بر درآمد کشور از شالوده متحول می‌گردد. بدیهی است در این صورت علاوه بر افزایش درآمد ناشی از مالیات‌های غیرمستقیم، اهداف اقتصادی-اجتماعی مورد نظر سیستم مالیات بر درآمد نیز به شیوه مؤثرتری محقق خواهد شد.

۳-۶ - روش محاسبه مالیات بر ارزش افزوده در فضای کسب و کار

محاسبه مالیات بر ارزش افزوده در قالب فضای کسب و کار در قالب یک مثال عددی توضیح داده می‌شود که روند اجرای آن مشخص گردد. فرآیند تولید نان را در نظر بگیرید. این زنجیره تولید - توزیع از چهار مرحله تشکیل شده است، کشاورز، گندم کار، آسیابان، نانوا و خرده فروش. جزئیات این مثال فرضی در جدول (۲-۳) آورده شده

است. سطر اول و دوم از این جدول به ترتیب، ارزش فروش و ارزش خریدهایی را که توسط تولید کننده در هر مرحله انجام شده نشان می‌دهند. برای نمونه، آسیابان در ازای خرید گندم ۴۰۰ ریال به کشاورز می‌دهد و گندم آرد شده را به ارزش ۷۰۰ ریال به نانوا می‌فروشد.

جدول ۲-۳ روش محاسبه مالیات بر ارزش افزوده (ریال)^۱

همه مشاغل مشمول مالیات هستند	کشاورز	آسیابان	نانوا	خرده فروش	جمع
۱ فروش‌ها	۴۰۰	۷۰۰	۹۵۰	۱۰۰۰	۳۰۵۰
۲ خریدها	۰	۴۰۰	۷۰۰	۹۵۰	۲۰۵۰
۳ ارزش افزوده	۴۰۰	۳۰۰	۲۵۰	۵۰	۱۰۰۰
۴ مالیات بر ارزش افزوده	۴۰	۳۰	۲۵	۵	۱۰۰

ارزش افزوده در هر مرحله، تفاوت میان بنگاه و خرید نهادهای استفاده شده در تولید است. نانوا برای آرد ۷۰۰ ریال می‌پردازد و از بابت فروش نان ۹۵۰ ریال دریافت می‌کند، بنابر این ارزش افزوده وی ۲۵۰ ریال است. سطر سوم از جدول (۲-۳) ارزش افزوده هر مرحله از تولید را نشان می‌دهد. مالیات بر ارزش افزوده به ارزش افزوده‌ای که در هر مرحله از تولید خلق می‌شود، تعلق می‌گیرد. برای نمونه خرده فروشی ۵ ریال (۱۰ درصد از ۵۰ ریال) مالیات می‌پردازد. ردیف چهارم مقدار بدهی مالیاتی را نشان می‌دهد. درآمد کل ناشی از اعمال مالیات بر ارزش افزوده از مجموع پرداختی‌ها در هر مرحله به دست می‌آید که مقدار در مثال فوق ۱۰۰ ریال است. در پایان مصرف کننده ۱۱۰۰ ریال بابت خرید نان به خرده فروش خواهد پرداخت.

در این مثال مشخص است که مجموع ارزش افزوده‌های خلق شده با ارزش فروش نهایی (فروش خرده فروش) برابر است. پس اگر نرخ مالیاتی معادل ۱۰ درصد روی فروش نهایی اعمال شود، همان مقدار مالیات جمع آوری می‌شود. این نوع مالیات را مالیات بر خرده فروش می‌نامند.

۴-۶- تأثیر مالیات بر ارزش افزوده بر کارایی در تولید و مصرف

جدا از نحوه توزیع پایه مالیاتی در جهان اصولی که مالیات بر ارزش افزوده بر مبنای آن اجرا می‌شود، در کارایی تولید و مصرف جهانی تفاوت‌هایی را به وجود خواهد آورد.

۱- نرخ مالیات بر ارزش افزوده ۱۰ درصد است.

واضح است که اگر تمام کشور نرخ مالیاتی واحدی داشته باشند، دو اصل نتایج یکسانی خواهند داشت. چرا که نرخ مالیات روی هر کالای مشمول، بدون توجه به این که در کجا تولید یا مصرف می‌شود، یکسان است. اما اگر کشورها نرخ‌های مختلفی داشته باشند این دو اصل کارایی متفاوتی دارند.

در مالیات بر ارزش افزوده بر مبنای اصل مقصد و نرخ‌های متفاوت، قیمت تولیدکننده هر کالای تجاری بین کشورها (با تجارت آزاد) یکسان خواهد بود. اما قیمت‌های مصرف کننده و قیمت‌های نسبی مصرف کننده بین محصولات تجاری و غیر تجاری در هر کشور متفاوت خواهد بود و این امر به عدم کارایی در مصرف جهانی منجر می‌شود. در مالیات بر ارزش افزوده بر مبنای اصل مبدأ، قیمت‌های مصرف کننده هر محصول تجاری در بین کشورها با تجارت آزاد برابر خواهد بود.

اما قیمت‌های تولید کننده و قیمت‌های نسبی تولید کننده بین محصولات تجاری و غیر تجاری در هر کشور متفاوت خواهد بود و این امر به عدم کارایی در تولید جهانی منجر می‌شود. بنابر این وقتی که نرخ‌های مالیاتی در میان کشورهای یکسان نباشد حرکت از یک اصل مالیاتی به اصل دیگر مبادله میان عدم کارایی در تولید و مصرف جهانی را نتیجه خواهد داد.

۵-۶ - کارایی مالیات بر ارزش افزوده

مالیات بر ارزش افزوده اغلب جایگزین مالیات‌های با مشخصات زیر می‌شود:

- ۱- مالیات‌های غیر کارا
- ۲- مالیات‌هایی که انتخاب مصرف کننده را بر هم می‌زند
- ۳- مالیات‌هایی که سبب مالیات بندی مضاعف می‌شوند
- ۴- مالیات‌هایی با نرخ‌های متعدد
- ۵- مالیات بر صادرات و کالاهای سرمایه‌ای
- ۶- مالیات‌هایی که واردات را تقویت می‌کنند
- ۷- مالیات‌های قدیمی که در بعضی مواقع با فساد همراه هستند

اجرای مالیات بر ارزش افزوده، یکی از مالیات‌های رایج دنیاست. البته عمومی بودن هر چیز (به‌خصوص مالیات) به این معنا نیست که آن چیز باید بخشی از زندگی هر کس شود ولی دلایل زیادی برای عمومی بودن مالیات بر ارزش افزوده وجود دارد. علاوه بر این انقلاب رایانه مسائل اجرایی مالیات بر ارزش افزوده را به‌خصوص برای کشورهای کوچک‌تر، متحول کرده است، چرا که مدیریت مالیات بر ارزش افزوده با رایانه بسیار ساده‌تر شده است.

فهم مالیات بر ارزش افزوده برای عموم ساده نیست. بدین دلیل برخی از کشورها اسم دیگری به جای مالیات بر ارزش افزوده برگزیده‌اند. مثلاً کانادا و نیوزلند سیستم مالیات بر ارزش افزوده خود را مالیات بر کالاها و خدمات^۱ نامیده‌اند.

۷- بررسی شاخص پرداخت مالیات‌ها

شاخص پرداخت مالیات بر اساس سه معیار، تعیین و محاسبه می‌شود که این معیارها عبارتند از تعداد پرداخت مالیات در یک سال، زمان صرف شده برای پرداخت مالیات برحسب ساعت در یک سال و نرخ کل مالیات که به صورت درصدی از سود نشان داده می‌شود.

۷-۱- تعداد پرداخت مالیات

تعداد پرداخت مالیات، کل تعداد مالیات‌ها، عوارض پرداخت شده، روش پرداخت و دفعات پرداخت را شامل می‌شود. این شاخص، مالیات بر مصرف مانند مالیات بر فروش یا مالیات بر ارزش افزوده را نیز در بر می‌گیرد. اگر چه این دسته از مالیات‌ها بر درآمد شرکت مؤثر نیستند، اما بار اداری مضاعفی را نیز در راستای پیگیری شرکت از سیستم مالیاتی بر آن تحمیل می‌نمایند. در خصوص مالیات‌هایی که توسط اشخاص ثالث پرداخت می‌گردد و این مالیات‌ها طی چندین بار پرداخت می‌شود فقط یک بار پرداخت محاسبه می‌گردد. در مواردی که دو یا چند مالیات یا عوارض به صورت مشترک و در یک شکل واحد پرداخت می‌شوند نیز تنها یک پرداخت محاسبه می‌گردد.

۷-۲- زمان صرف شده

معیار زمان عبارتست از ساعات ثبت شده در سال برای پرداخت مالیات‌ها. این معیار، زمانی را که برای آماده کردن، بایگانی کردن و پرداخت (یا عدم پرداخت) (سه نوع عمده از مالیات‌ها لازم است و همچنین کسورات شامل مالیات بر درآمد شرکت‌ها، مالیات بر فروش یا ارزش افزوده و مالیات‌های مشاغل شامل مالیات‌های حقوق بگیران و سهم حق بیمه اجتماعی را محاسبه می‌کند. زمان آماده سازی شامل مدت جمع‌آوری همه اطلاعات لازم برای محاسبه مالیات قابل پرداخت است. اگر دفاتر حسابداری جداگانه‌ای باید به منظور محاسبات مالیاتی نگهداری گردند یا محاسبات جداگانه‌ای صورت گیرد، زمان صرف شده برای این موارد نیز می‌بایست محاسبه شود. زمان اضافی در صورتی محاسبه

1- Goods and Services tax (GST)

می‌شود که حساب‌های شرکت برای تکمیل اظهارنامه‌های مالیاتی درخواستی کافی نباشد. زمان بایگانی شامل زمان لازم برای کامل کردن فرم‌های مالیاتی و محاسبات موردنیاز یا پرداخت در (online) است. زمان پرداخت نیز عبارت است از زمان موردنیاز برای پرداخت برخط اداره مالیاتی که در آن زمان تأخیرها نیز در نظر گرفته می‌شود.

۷-۳- نرخ مالیات کل

نرخ مالیات کل مجموعه مبلغ مالیات‌ها، پرداخت‌ها و کسورات قانونی قابل پرداخت توسط شرکت در سال دوم فعالیت را محاسبه می‌نماید. این نرخ به صورت درصدی از سود نشان داده می‌شود. کل مبلغ مالیات‌ها شامل جمع انواع مالیات‌ها و سهم حق بیمه‌های قابل پرداخت پس از محاسبه و کسر معافیت‌های مالیاتی است. مالیات‌هایی مانند مالیات بر فروش، مالیات بر ارزش افزوده یا مالیات بر درآمد که توسط شرکت پرداخت نمی‌شوند در این معیار محاسبه نمی‌گردد. مالیات‌های مورد محاسبه شامل این گروه‌ها می‌باشد: مالیات بر درآمد یا سود شرکت، سهم حق بیمه‌های اجتماعی، مالیات بر دارایی یا نقل و انتقال دارایی و مالیات بر مشاغل که توسط کارفرما پرداخت می‌گردد، همچنین مالیات بر گردش مالی و سایر مالیات‌های کوچک (مانند هزینه‌های شهرداری و مالیات بر سوخت و وسایل نقلیه) نیز مورد توجه و محاسبه قرار می‌گیرند. با استناد به گزارش فضای کسب و کار سال ۲۰۱۳ شاخص پرداخت مالیات و معیارهای مربوط به این شاخص در مقایسه با کشورهای عضو OECD و در منطقه MENA در جدول (۲) ارائه گردیده است.

نظام مالیاتی جمهوری اسلامی با اصلاحات تدریجی روبرو بوده است. لازم به ذکر است که کاهش مالیات شرکت‌ها به ۲۵ درصد مهم‌ترین اصلاح انجام شده در نظام مالیاتی ایران است. مالیات بر درآمد ۱۰ درصد تعیین شده است و مالیات تصاعدی نیز بین ۱۲ تا ۵۴ درصد است. شرکت‌هایی که در بورس پذیرفته شده‌اند ۱۰ درصد کم‌تر مالیات می‌پردازند. بالاترین نرخ مالیات بر درآمد در ایران ۵۴ درصد است.

رتبه ایران در شاخص پرداخت مالیات در سال ۲۰۰۹ برابر با ۱۰۷ بوده است که در سال ۲۰۱۳ با تنزل ۲۲ رتبه‌ای به ۱۲۹ رسیده است. مراحل انجام امور در زیرشاخه‌های مربوط به مالیات کشور ایران در تمام سال‌های محاسبه این شاخص‌ها مساوی بوده و بهبود یا تنزلی نداشته است به‌طوری که در سال ۲۰۱۳ تعداد پرداخت در سال ۲۰ و پرداخت و شاخص مدت زمان ۳۴۴ ساعت و نرخ کلی مالیات و حق بیمه به ۴۴.۱ رسیده است.

جدول ۲- معیارهای مربوط به شاخص پرداخت مالیات در ایران و کشورهای OECD و MENA

کشور	معیار	معیارهای پرداخت مالیات			
		انواع مالیات‌ها و کسورات	پرداخت (تعداد)	زمان (ساعت)	نرخ قانونی مالیات (%) / نرخ کل مالیات (درصدی از سود)
ایران	تأمین اجتماعی	پرداخت‌های	۱۲	۲۴۰	۲۳
	مالیات بر درآمد شرکت	مالیات بر درآمد	۱	۳۲	۲۵
	مالیات نقل و انتقال دارایی	مالیات نقل و	۱	—	۵
	مالیات بر چک (حق تمبر)	مالیات بر چک	۱	—	۲۰۰ ریال
	مالیات فروش	مالیات فروش	۶	۷۲	۳
	مالیات بر دارایی	مالیات بر دارایی	۱		نرخ‌های متفاوت
	جمع	جمع	۲۲	۳۴۴	—
متوسط کشورهای منطقه MENA	جمع	جمع	۲۲.۸	۲۱۶.۳	—
متوسط کشورهای OECD	جمع	جمع	۱۳.۴	۲۱۰.۵	—

مأخذ: گزارش Doing Business سال ۲۰۱۳

جدول ۳- نرخ انواع مالیات در ایران و سایر مناطق اقتصادی

منطقه اقتصادی	مالیات بر سود (%)	حق بیمه تأمین اجتماعی (%)	سایر مالیات‌ها (%)	نرخ کلی مالیات (%)
آسیای شرقی و اقیانوسیه	۲۰	۱۱.۱	۷.۶	۳۸.۷
اروپای شرقی و آسیای مرکزی	۱۱.۸	۲۶.۱	۱۰.۲	۴۸.۱
آمریکای لاتین و منطقه کارائیب	۲۰.۴	۱۴.۶	۱۳.۶	۴۸.۶
خاورمیانه و شمال آفریقا	۱۲.۹	۱۶.۳	۴.۱	۳۳.۳
کشورهای توسعه یافته	۱۷.۵	۲۴.۴	۳.۴	۴۵.۳
آسیای جنوبی	۱۸.۱	۷.۵	۱۴.۷	۴۰.۴
جنوب صحرای آفریقا	۲۱.۵	۱۳.۲	۳۲	۶۶.۷
ایران	۱۷.۹	۲۵.۹	۰.۴	۴۴.۲

جدول ۵- رتبه شاخص مالیات ایران در میان کشورهای مورد بررسی طی سال‌های ۲۰۰۶ الی ۲۰۱۳

سال	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳
رتبه	-	-	-	۱۰۷	۱۱۵	۱۱۵	۱۲۵	۱۲۹
تعداد پرداخت‌ها (در سال)	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۰	۲۰	۲۰
مدت زمان (تعداد ساعت در سال)	۳۴۴	۳۴۴	۳۴۴	۳۴۴	۳۴۴	۳۴۴	۳۴۴	۳۴۴
نرخ کلی مالیات و حق بیمه (درصد از سود)	۴۴.۲	۴۴.۲	۴۴.۲	۴۴.۲	۴۴.۲	۴۴.۱	۴۴.۱	۴۴.۱

معیارهای پرداخت مالیات				انواع مالیات‌ها و کسورات	تغییر
نرخ کل مالیات (درصدی از سود)	نرخ قانونی مالیات (%)	زمان (ساعت)	پرداخت (تعداد)		
۲۵.۹	۲۳	۲۴۰	۱۲	پرداخت‌های تأمین اجتماعی	ایران
۱۷.۸	۲۵	۳۲	۱	مالیات بر درآمد شرکت	
۰.۴	۵	-	۱	مالیات نقل و انتقال دارایی	
۰	۲۰۰ ریال	-	۱	مالیات بر چک (حق تمبیر)	
-	۳	۷۲	۶	مالیات فروش	
-	نرخ‌های متفاوت	-	۱	مالیات بر دارایی	
۴۴.۲	-	۳۴۴	۲۲	جمع	
۳۳.۳	-	۲۱۶.۳	۲۲.۸	جمع	متوسط کشورهای منطقه MENA

۸- نتیجه‌گیری و پیشنهادات

با مرور عملکرد نظام مالیاتی ایران، می‌توان نتیجه گرفت که این نظام مالیاتی کامل نیست و از مشکلات و نقاط ضعفی به شدت رنج می‌برد. اگر تدبیر مناسبی برای این مشکلات اندیشیده شود، به طور قطع یک تحول مالیاتی بزرگ و اساسی پیش‌رو خواهد بود. برخی از مشکلات نظام مالیاتی کشور عبارتند از: پایین بودن فرهنگ مالیاتی، بالا بودن وقفه‌های مالیاتی و زیاد بودن معافیت‌های مالیاتی اگر چه می‌توان مشکلات دیگری را نیز به فهرست بالا اضافه نمود، اما شاید بتوان مشکلات ذکر شده را عمده‌ترین آن‌ها دانست. اما با وجود این بازهم نظام مالیاتی ایران نسبت به سال‌های اخیر با اصلاحات گسترده‌ای روبرو بوده است. از مهم‌ترین اصلاحات انجام شده در نظام مالیاتی ایران اجرای مالیات بر ارزش افزوده که در نیمه دوم سال ۱۳۸۷ با نرخ ۳ درصد اجرایی و هم اکنون در سال ۹۲ با نرخ ۶ درصد سهم به سزایی در مالیات‌های غیر مستقیم دارد

از اصلاحات انجام شده دیگر کاهش شدید مالیات بر شرکت‌ها از ۵۴ درصد به ۲۵ درصد و شرکت‌های دولتی از ۶۴ درصد به ۲۵ درصد است. نرخ مالیات بر درآمد اشخاص از ۱۲ درصد تا ۵۴ درصد به ۱۵ درصد تا ۳۵ درصد کاهش یافت. شرکت‌هایی که در بورس اوراق بهادار پذیرفته شده‌اند ۱۰ درصد کمتر مالیات می‌پردازند. براساس گزارش فضای کسب و کار سال ۲۰۰۹ نرخ کلی مالیات در ایران معادل ۴۴.۲ درصد سود اعلام که در سال ۲۰۱۳ نیز برابر با ۴۴.۱ درصد اعلام شده است. متوسط این رقم برای منطقه MENA برابر با ۳۳.۳ درصد و در کشورهای عضو OECD بالغ بر ۴۵.۳ درصد است. نرخ مالیات بر سود در ایران معادل ۱۷.۹ درصد است و این رقم در کشورهای منطقه معادل ۱۲.۹ درصد و در کشورهای عضو OECD معادل ۱۷.۵ درصد سوداست. نرخ پرداخت‌های تأمین اجتماعی در ایران ۲۵.۹ درصد است. این رقم در کشورهای منطقه ۱۶.۳ درصد و در کشورهای عضو OECD نیز ۲۴.۴ درصد است. Doing Business (2013) البته پرداخت‌های تأمین اجتماعی که شامل سهم کارفرما از بیمه و مالیات حقوق کارکنان است در ایران جزء مالیات‌ها محسوب نمی‌شود. در بسیاری از کشورها کارفرما سهمی از مالیات بر حقوق کارکنان را بر عهده دارد اما در ایران این مسأله تنها در مورد بیمه‌های درمان و بازنشستگی صادق است.

سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان می‌بایست توجه داشته باشند هنگامی که مالیات‌ها ساده و عادلانه باشند و ابزارهای مالیاتی هم‌چون مالیات بر ارزش افزوده برای رشد ایجاد انگیزه نمایند هم بنگاه‌ها و هم دولت نفع خواهند برد. در این قسمت به روش‌هایی برای این اقدام اشاره می‌گردد:

– **تجمع مالیات‌ها** برخورداری از انواع متعدد مالیات، مستلزم تعامل بیش‌تر بنگاه‌ها با ادارات مالیاتی است. بنگاه‌ها عموماً از این مسئله ناراضی هستند، زیرا تعداد تنوع مالیات‌ها دردسر آن‌ها را بیش‌تر می‌کند که این مسئله در کشورهای فقیر و در حال توسعه بیش‌تر است زیرا بر سایر مالیات‌ها در مقایسه با مالیات بر درآمد و مالیات بر ارزش افزوده اتکای بیش‌تری دارند. لذا در صورت اتکا به مالیات‌های هم‌جون مالیات بر ارزش افزوده و مالیات بر درآمد با اقبال عمومی محیط کسب و کار رو برو است.

– **اجرای مناسب و کاهش معافیت‌ها و امتیازات ویژه** ارائه معافیت‌های مالیاتی خاص باعث تضعیف پایه مالیاتی می‌گردد. در این نظام، بنگاه‌هایی که از این معافیت‌ها برخوردار نیستند مجبورند مالیات بیش‌تری بپردازند. بنابراین، از شفافیت این نظام کاسته شده و مدیریت آن پرهزینه‌تر می‌شود. اعطاء معافیت مالیاتی باعث اختلال در تخصیص بهینه منابع می‌شود. این طرح‌ها موجب ایجاد انگیزش برای رانت جوئی می‌شود زیرا بنگاه‌ها می‌خواهند با روش‌هایی مانند دستکاری در درآمدها مالیات کم‌تری بپردازند.

- تسهیل مراحل تشکیل پرونده مالیاتی حذف مراحل متعدد و گسترده مربوط به پرداخت مالیات مدت زمانی را که بنگاه صرف رعایت قوانین مالیاتی می‌کند کاهش می‌دهد. در کشور انگلستان برای افزایش قانون‌پذیری، استرداد مالیات بر ارزش افزوده با ارائه تنها یک فرم امکان‌پذیر است و این موضوع موجب سهولت عمل بنگاه‌ها در این خصوص شده است.

- گسترش پایه مالیاتی با تعدیل نرخ مالیاتی به اعتقاد برخی، اخذ مالیات بالا امری ضروری است تا خدمات عمومی تأمین شده و کسری بودجه تصحیح شود، اما باید توجه داشت که هرچند ایجاد درآمد برای دولت امری ضروری است، اما نرخ‌های مالیاتی بالا معمولاً این هدف را در کشورهای در حال توسعه و فقیر تأمین نمی‌نماید بلکه برعکس، این نرخ‌ها سبب انتقال بنگاه‌ها به اقتصاد غیررسمی شده و در نتیجه پایه مالیاتی کوچک‌تر شده و درآمد کم‌تری نیز جمع‌آوری می‌شود. از سوی دیگر، باید توجه داشت که نرخ‌های پایین‌تر هنگامی نتیجه می‌دهند که مدیریت مالیاتی ساده باشند، این اصلاحات می‌توانند به دلیل معافیت‌هایی که پایه مالیاتی را کوچک می‌سازند تضعیف گردند.

اصلاح نظام مالیاتی موجب شادابی و پویایی فضای کسب و کار می‌شود. بار مالی مالیات کم‌تر، بنگاه‌ها را تشویق به سرمایه‌گذاری می‌کند. بررسی‌های اخیر نشان می‌دهند که ۱۰ درصد کاهش در مالیات‌های غیرمستقیم از قبیل مالیات بر ارزش افزوده سبب افزایش سرمایه‌گذاری تا ۷ درصد می‌شود.

پیشنهادهای

- ۱- استفاده از سیستم الکترونیک به منظور محاسبه و پرداخت مالیات به‌خصوص مالیات بر ارزش افزوده
- ۲- اعتماد به سیستم خوداظهاری
- ۳- بهبود مراحل پرداخت
- ۴- اجرای سامانه نظام یکپارچه مالیاتی
- ۵- هدفمندکردن معافیت‌ها
- ۶- جلوگیری از ایجاد تبعیض در معافیت‌های مالیاتی
- ۷- ارتقاء شبکه محلی و گسترده و ارتباطات راه دور
- ۸- بازنگری و بهبود قوانین و مقررات و آیین نامه‌های امور مالیاتی
- ۹- تشکیل پرونده مالیاتی به‌صورت الکترونیکی
- ۱۰- برنامه‌ریزی به منظور مشخص نمودن وضعیت ارتباط پرداخت حق بیمه و پرداخت مالیات

فهرست منابع

- ۱- علوی منش، سیدمحسن. (۱۳۸۸)، گزارش بررسی چالش‌های فضای کسب و کار، تهران: دفتر مطالعات اقتصادی مرکز
- ۲- میدری، احمد (۱۳۸۸) "مطالعه و بررسی فضای کسب و کار و ارائه برنامه عمل جهت بهبود آن در ایران" مطالعه
- ۳- موردی سازمان تأمین اجتماعی" (تهران: انجمن مدیران صنایع، اتاق بازرگانی و صنایع و معادن.
- ۴- شرکت نوسازی صنایع ایران (۱۳۸۴)، محاسبه و ارزیابی فضای کسب و کار کشور در مقایسه با ۷۰ کشور جهان. احمدی، سیدوحید (۱۳۸۷)، "بررسی مقایسه‌ای شاخص‌های فضای کسب و کار در ایران و جهان"، مجموعه پژوهش‌های اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تهران.
- ۵- دیانکوف، سیمون و کارالی مکلیش (۲۰۰۶)، فضای کسب و کار در سال ۲۰۰۶ (ایجاد فرصت‌های شغلی) (جعفر خیرخواهان، تهران: دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- ۶- پاداش، حمید (۱۳۸۸)، "سهولت کسب و کار در ایران"، گزارش بانک جهانی در مورد فضای کسب و کار ایران در سال ۲۰۱۰، تهران: گروه مطالعات فضای کسب و کار، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- ۷- معاونت برنامه‌ریزی و فناوری اطلاعات، دفتر مطالعات و تحقیقات مالیاتی (۱۳۸۷) "نقش نظام مالیاتی در بهبود فضای کسب و کار ایران"، سازمان مالیاتی کشور.
- ۸- پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- 9- Bird, Richard (2003), "Administrative Dimensions of Tax Re-form", Draft Module Prepared for Course on Practical Issues of Tax Policy in Developing Countries,
- 10- World Bank, Washington, D.C., April 28–May 1.
- 11- Doing Business (2013), World Bank (2013).
- 12- Doing Business (2011), World Bank (2010).
- 13- Doing Business (2010) Iran, Islamic Rep.
- 14- Doing Business (2008), Comparing Regulation in 178 Economies, World Bank, September (2007).
- 15- www.investiniran.ir
- 16- www.doingbusinessiniran